

Plakáty odporu

Sbírka plakátů shromážděných západoněmeckými studenty v srpnu 1968 v Praze

PAVLA PLACHÁ

Plakáty ze srpna 1968 dokumentují nálady a spontánní reakce československé společnosti na okupaci země vojsky Varšavské smlouvy. Ve své době tvořily díky absenci nebo minimalizaci textu jeden z prvních přímých komunikačních prostředků české společnosti směrem k cizincům, ať už těm zvaným, či nezvaným. Stejně jako zahraniční novináře a fotografy¹ upoutaly také dva mladé studenty medicíny ze západoněmeckého Heidelbergu, kteří přijeli záhy po invazi na několik dní do Prahy. Původně chtěli pomáhat ošetřovat zraněné oběti okupačního násilí, ale podařilo se jim jen předat humanitární sbírku léčiv. Místo toho si domů odvezli plakáty z pražských ulic.

Koncem 80. let vyšla v exilovém časopisu *Svědectví* anketa, která si u příležitosti dvacátého výročí bouřlivého roku 1968 kladla otázku, co zbylo z idealisticky laděné kulturní a politické revolvy mládeže šedesátých let. Slavista, překladatel z polštiny a literární historik Antonín Měšťan v anketě reflektoval situaci na univerzitách ve Spolkové republice Německo (SRN), kde v letech 1966–1995 (od roku 1968 v emigraci) jako pedagog působil. Pohled akademika s reálnou zkušeností s komunistickým režimem na rozhněvanou levicově angažovanou západní mládež nemohl být jiný než kritický: *Jako vždy a všude bylo slyšet jen malou část studentů a mládeže vůbec. Většina byla, je a bude pasivní. Radikální menšina příliš nestudovala, zato tím vášnivěji schůzovala a diskutovala. Kvetly všechny odstíny radikálních sociálních učení, často ve skurilních podobách. Novopečení*

*marxisté se nenamáhali číst Marxe či marxistické teoretiky. [...] Skupiny a skupinky se přely, zda se má začít studiem díla Ho Či Mina, nebo Che Guevary. Nestudovalo se ovšem nic, už také proto, že nebylo co studovat. Antiamerikanismus byl povinný a nesmlouvavý. Komunistický Východ se neměl kritizovat z pozic „imperialistů“, ale kritizovat se opatrně – směl. Protože pravdu neměli snad jen buržoazní demokraté, ale ani sovětské teoretiky. Pravdu měli studentští funkcionáři na německých univerzitách. Zeměpisné a dějepisné skutečnosti byly zbytečný balast při ohnivých diskusích. A tak jsem se dozvěděl, že Jugoslávie vznikla v roce 1945, mluví se v ní jugoslávsky a sousedí se Sovětským svazem.*²

Historik Jaroslav Pažout zmiňuje v knize o studentském hnutí v šedesátých letech seminář o marxismu a existencialismu, jenž probíhal na podzim 1966 na univerzitě v Heidelbergu

a navštěvovali její i českoslovenští studenti Karlovy univerzity (například Václav Bělohradský, Jiřina Šiklová či Zdeněk Pinc), kteří měli příležitost konfrontovat své postoje s názory svých západních kolegů. Také oni se s nimi myšlenkově míjeli: *Podle názoru Zdeňka Pince bylo velice zajímavé, že jako marxisté zde vystupovali Němci, zatímco českoslovenští studenti měli blíže k existencialismu. [...] Pinc interpretoval diskuse se západoněmeckými studenty tak, že zatímco oni bojovali o osvobození z určitých pout, šlo jim o svobodu od něčeho, českoslovenští studenti usilovali o svobodu k něčemu.*³

Antonín Měšťan působil v srpnu 1968 na univerzitě ve Freiburgu a v letech 1969–1971 paralelně jako lektor češtiny a polštiny na univerzitě v Heidelbergu. Podle jeho vzpomínek se ohlas na srpnovou okupaci Československa vojsky Varšavské smlouvy mezi studenty hned neprojevil, a to

1 Ještě v roce 1968 vyšla v západoněmeckém nakladatelství Ullstein obrazová brožura s reprodukcemi plakátů ze srpna téhož roku, které zachytil rakouský fotoreportér Franz Goöss. Viz GOÖSS, Franz – BEER, Manfred R.: *Prager Anschläge*. Ullstein Verlag, Frankfurt am Main – Berlin 1968.

2 MĚŠŤAN, Antonín: Jak to bylo na německých vysokých školách. *Svědectví*, 1989, roč. 22, č. 87, s. 566–567.

3 PAŽOUT, Jaroslav: *Mocným navzdory. Studentské hnutí v 60. letech 20. století*. Prostor, Praha 2008, s. 163.

jednoduše proto, že byly semestrální prázdniny. Ale i později byl údajně minimální: *Rozpolitizovaní levicoví radikálové se nehodlali zdržovat ve své horečné diskusní činnosti pozorností rdoušenému „socialismu s lidskou tvářičkou“, neboť měli plné ruce práce s vypracováním strategie boje v období „stamokapu“ (Staatsmonopolkapitalismus – státní monopolní kapitalismus).*⁴ Jediným, koho Československo na univerzitách zajímalo, byly podle Měšťana studentské organizace liberální strany a křesťansko-demokratické strany.

K těmto skupinám měli v Heidelbergu blízko dva studenti medicíny, Robert F. Marten a Eberhard Haas. Seznámili se v roce 1967 na koleji a brzy se z nich stali blízcí přátelé. V Heidelbergu byli oba členy studentské křesťanské obce, navštěvovali přednášky z filozofie a sociologie, ale i „teologie osvobození“ jihoamerických církví. Díky své práci se stále intenzivněji zapojovali do silicích studentského hnutí. Diskutovali o dopadech nacismu na poválečnou německou společnost, o jejích zkostnatělých konzervativních strukturách či o nebezpečných rozporech mezi státy východního a západního bloku. Jejich vzpomínky se částečně rozcházejí se vzpomínkami Antonína Měšťana. Většina stoupenců studentského hnutí podle nich program liberalizace a demokratizace v komunistickém Československu, reprezentovaný novým vedením KSČ v čele s Alexandrem Dubčekem, sledovala s velkými sympatiemi a obdivem, zatímco ideologicky tvrdší, „socialistické“ jádro, které program kritizovalo jako revizionistický, zůstávalo v menšině. Oba proudy naopak spojovalo odmítání vietnamské války. Podle Roberta F. Martena a Eberharda Haase šla „československá reforma“ mnohem dál než tzv. tání mezi Východem a Západem. Vnímali ji jako pokus o strukturálně nový vývoj, o tzv. třetí cestu, která

Robert F. Marten a Eberhard Haas s manželkami na fotografii z nedávné doby

Foto: autor neznámý

by vedla mimo zneprátené mocenské bloky a nabízela možné mírové východisko z agresivní konfrontace studentů války.

Poslední dny před srpnovou invazí sledovali situaci v Československu u rozhlasových přijímačů podle vlastních slov *se zatajeným dechem, s pocitem bezmoci a vzteku*. Zvláště citlivě a negativně vnímali vměšování Ulrichtovy Německé demokratické republiky (NDR) do československých záležitostí. Stejně jako řada Čechoslováků v něm viděli jasnou paralelu k letům 1938 a 1939. Okupace 21. srpna pro ně byla šokem. Události pozorně sledovali ve sdělovacích prostředcích a Eberhard Haas si toho dne poznamenal do svého deníku: *Praha byla přepadena Rusy, vojsky NDR a polskými vojáky. Obyvatelstvo se chová rozvážně a chytře, pokud to situace dovolí. Neustále jsou přenášeny rezoluce československých podniků, které vyjadřují solidaritu novému vedení (Svoboda – Dubček). Rozhlasové stanice obsadili Rusové. Tajný vysílač Radio Praha dál přináší zprávy. Obyvatelstvo je zas a znovu vyzýváno ke klidu. Nové vedení se zatím neobjevilo. Zatím nepotvrzená zpráva, že [předseda Rady ministrů SSSR Alexej] Kosygin odstoupil. Chování Pražanů má švejkovské rysy – jediná správná reakce. Rusové říkají, že jejich úkolem je bránit hranici ČSSR před SRN.*

Nová situace přiměla oba studenty k úvahám, jak by mohli projevit okupované zemi solidaritu. Rozhodli se, že zorganizují pomocnou akci. Předpokládali, že v Československu dojde ke krveprolití, při němž by jako budoucí lékaři mohli pomoci ošetřovat zraněné. Podrobně promysleli všechna nebezpečí a rizika a rozhodli se k cestě do Prahy. Robert Marten, který v té době vykonával praxi na ortopedické klinice Univerzity v Heidelbergu, požádal svého nadřízeného lékaře o dovolenou a také o poskytnutí léků a krevních náhražek, které by mohli vzít s sebou. S nimi se v pozdním odpoledni 24. srpna vydali Citroënem 2CV na cestu. Přenocovali v lese kousek od státních hranic. Druhý den ráno dojeli na hraniční přechod Waidhaus/Rozvadov, kde se to hemžilo různými lidmi a mezi nimi nechyběli ani novináři a rozhlasoví zpravodajové. Hranice však byla uzavřena. Marten s Haasem vysvětlovali, s jakým úmyslem do Československa jedou, a český celník jim nakonec cestu povolil pod podmínkou, že si obstarají vízum. Formulář vyplnili na místě a fotografií jim pohotově zhotovil jeden z fotoreportérů. V Haasově deníku je k 25. srpnu 1968 poznamenáno: *Za překročení hranice vděčíme Robertově tvrdohlavosti a lékům, které vezme. O den později už byli v Plzni: Potkáváme jednoho inženýra, který se pokouší přetavit svůj nahromaděný šok do nějaké formy akce pro svou zemi. Objevil naše auto a ptá se, jestli nám může pomoci. Jdeme s ním do nějaké hospody, abychom se najedli a probrali všechny informace, které se od středy dozvídáme z rozhlasu a televize. Když mu říkáme, že v západním Německu obdivujeme statečný odpor jeho země, utírá si dojetím slzy. Loučíme se na náměstí Republiky u katedrály sv. Bartoloměje a kolem prolétá sovětský vrtulník, který shazuje letáky, které se snášejí k zemi jako déšť. Několik studentů je hned sbírá a hází do odpadkových košů.*

4 Tamtéž.

Němečtí studenti spěchali do Prahy. Dozvěděli se totiž, že večer platí zákaz vycházení. Cestou míjeli otočené a přemalované dopravní ukazatele a nápisy *Dubček*, *Svoboda* nebo *Moskva 2000 km*. Intuitivně pokračovali po hlavní silnici a překonali i jednu adrenalinovou sovětskou kontrolu. Do Prahy dorazili 26. srpna a vyhledali adresu, kterou jim poskytl kolega z univerzity v Heidelbergu. Po dlouhém zvonění jim kontakt otevřel, ale důrazně je požádal, aby se co nejdříve vrátili do Německa.

Všechna strategická místa ve městě už byla obsazena tanky. Na mostě přes Vltavu museli projet kontrolou. Večer se ubytovali v jednom mládežnickém hotelu v centru. Zvenku k nim doléhaly jednotlivé výstřely i třesk samopalů, a proto si pro jistotu ustlali pod postelí.

Druhého dne se vydali na Václavské náměstí, které ve svém deníku označili za centrum odporu. Situaci ve městě s odstupem času popisují: *Všude bylo plno lidí, byl z nich cítit neklid, hněv strážil strach. Hodně lidí diskutovalo s vojáky na tancích, atmosféra byla vzrušená a vypadalo to, že dojde na pěsti. Všude na domech byly nalepené ručně vyrobené nebo vytištěné plakáty, které vyzývaly k odporu nebo karikovaly okupanty: Lenine, probuď se, Brežněv se zbláznil!*⁵ Lékařský materiál odnesli do nemocnice (její jméno si už dnes nepamatují), kde dar přijali s radostí a vděkem. Z deníku 27. srpna: *Další ráno varovná stávka obyvatelstva celé země od 9 do 9.15 se zvukem sirén a zvonů. Jdeme na Václavské náměstí. [...] Poblíž sochy [sv.] Václava stojí na židli [olympijský vítěz] Emil Zátopek a mluví k lidem. Rusové se snaží přehlušit projevy pomocí tlampačů. Okamžitě se zvedne hněvivý řev více než tisícového davu. Všechna auta troubí, kdo umí pískat na prsty, píská. Sborové skandování Dubček - Svoboda. Květiny, fotografie*

25. VIII. Den Sprung über die Grenze
verdenken wir Roberts Hartnäckigkeit
und den Medienentfernen.

Prag
26. VIII. 68 Seit einem Tag sind
Robert und ich in die CSSR
seit gestern Abend in Prag.
In Pilsen trafen wir einen
Jugenen, der seine aufgaben-
fassungslöslichkeit in irgendein
Team von Aktion für sein Land
bringen will. Er entlockt
unser Auto und fragt,
ob er in irgendeinem Team
etwas für uns tun kann.
Wir gehen in ein Gasthaus,
um zu Mittag zu essen.
Wir sprechen alle Fakten, die
wir seit Mittwoch (21. VIII) andi-
ten uns ständig über Rundfunk

Originální deníkové záznamy Eberharda Haase

Foto: Eberhard Haas

legálně zvolené vlády, karikatury s nápisy, které okupanti přes noc strhávají z fasád. Ráno se začíná lepit nanovo.

Třetí den pražského pobytu zažili reakce na návrat československé delegace z Moskvy: Všichni se zpo-

čátku radovali. V rozhlase promluvil předseda parlamentu Smrkovský a po něm předseda vlády Dubček.⁶ Jeho řeč se nesla z veřejných tlampačů na Václavském náměstí. Ačkoli jsme nerozuměli obsahu, zvláště z Dubčekova

5 Archiv autorky, dopis Roberta F. Martena autorce z 15. 3. 2019 (překlady citací v textu autorka).

6 Správně první tajemník ÚV KSČ, předsedou vlády byl tehdy Oldřich Černík.

Dokumenty z Československa

O okolnostech vpádu cizích vojsk do Československa jste již všichni dostatečně informováni. Plakáty, které zde vidíte, byly strženy začátkem tohoto týdne ze zdí pražských domů a převezeny přes hranice. Mají ilustrovat a dokumentovat.

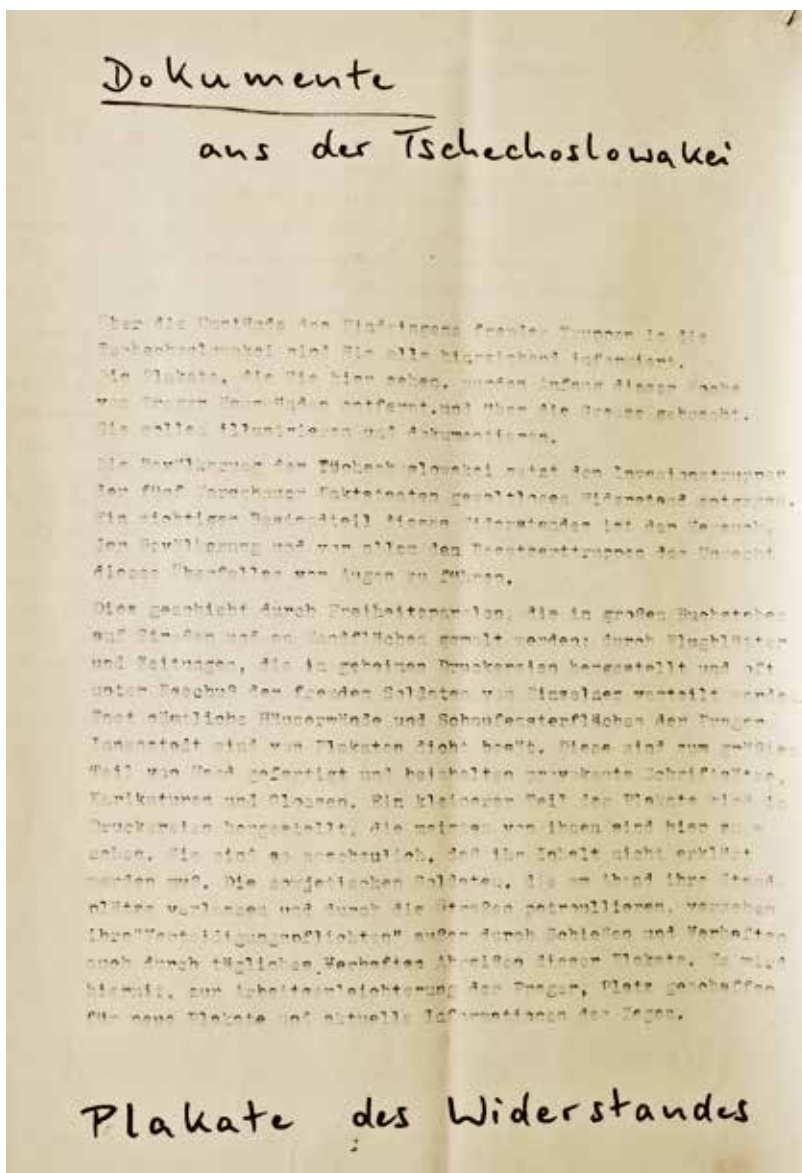
Obyvatelstvo Československa klade okupačním jednotkám pěti států Varšavské smlouvy nenásilný odpor. Jeho důležitou součástí je pokus seznámit s bezprávným obyvatelstvo a především okupační vojska.

K tomu dochází prostřednictvím výroků, které lidé píší v ulicích na zdi domů, do letáků a novin, které se vyrábějí v tajných tiskárnách a distribuují je jednotlivci často za střelby cizích vojáků. Téměř všechny zdi domů a výlohy obchodů v centru Prahy jsou polepené plakáty. Ty jsou napsány většinou ručně a obsahují provokativní hesla, karikatury a glosy. Menší část plakátů je tištěná a většinu z nich zde můžete vidět. Jsou tak názorné, že jejich obsah není třeba vysvětlovat. Sovětští vojáci, kteří večer opouštějí svá stanoviště a hlídkují v ulicích, plní svou „obranou povinnost“ nejen střelbou a zatýkáním, ale také každodenním strháváním těchto plakátů. Tím však ulehčují Pražanům práci, protože ti mají díky tomu místo pro nové plakáty a aktuální informace.

Plakáty odporu

Originální komentář k výstavě plakátů na univerzitě v Heidelbergu, srpen až září 1968

Foto: Robert F. Marten

*přerývaného projevu bylo zřejmé, že došlo k porážce.*⁷ V atmosféře rozčarování a rezignace se Marten s Haasem rozhodli pro návrat domů. Obávali se také uzavření hranic. Prahu opustili 28. srpna.

Fotoaparát s sebou neměli, a tak jednu ze svých „procházek“ bouřícím městem zakončili stržením několika

protiokupačních plakátů. Chtěli jich pár zachránit před zničením. Přes hranice je pro jistotu převezli schované ve střešním okně. Po návratu do Heidelbergu plakáty krátce vystavili na ortopedické klinice a dalších čtyřicet let je měl Robert Marten schované doma. U příležitosti 40. výročí Pražského jara kontak-

toval v souvislosti se svou sbírkou české velvyslanectví, ale úředníci se mu neozvali. Teprve po deseti letech projevila zájem německá televize ARD a německé vysílání Českého rozhlasu. V tištěné podobě vychází malá sbírka srpnových plakátů Roberta F. Martena a Ebarharda Haase poprvé v revue *Paměť a dějiny*.

7 Archiv autorky, dopis Roberta F. Martena autorce z 15. 3. 2019.

Velký pozdrav

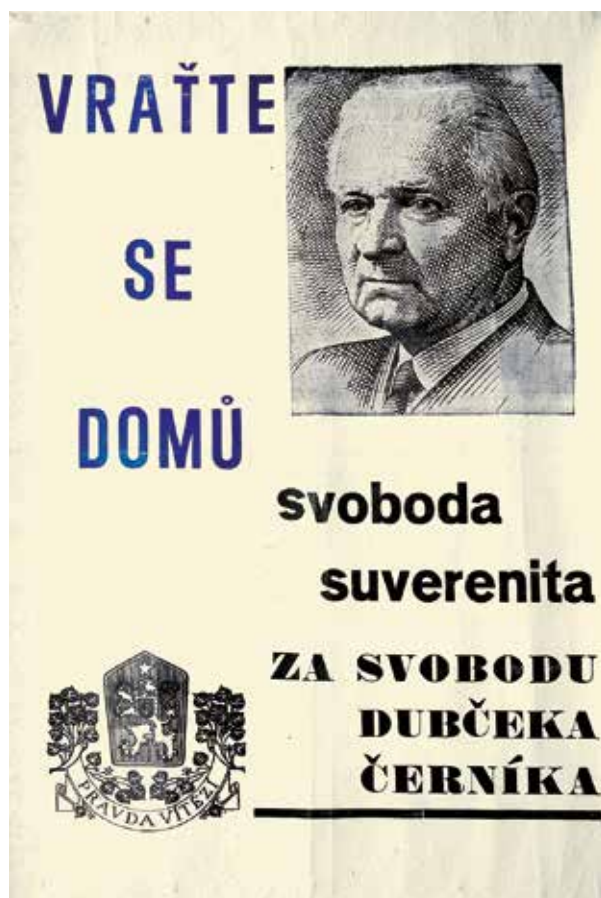
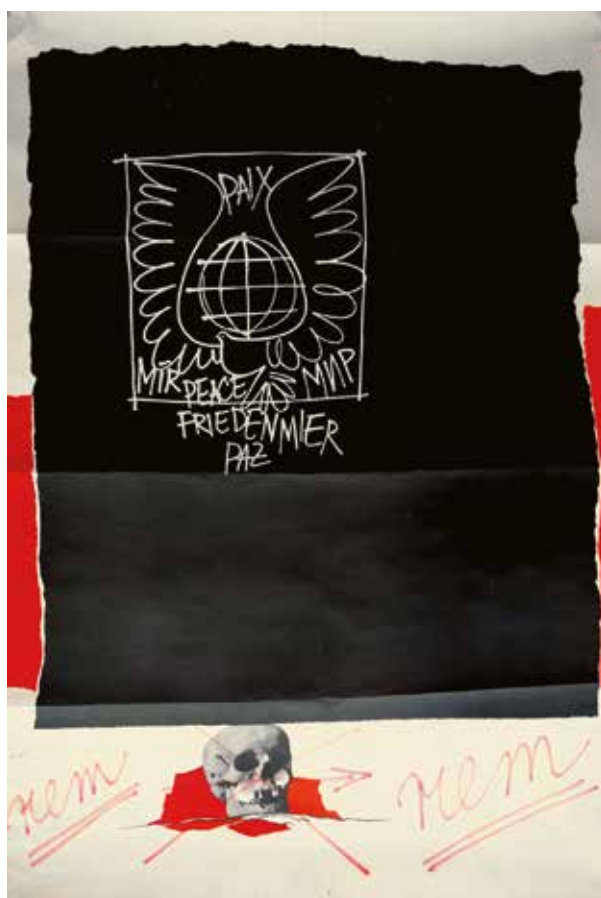
Vojáci, jděte domů!

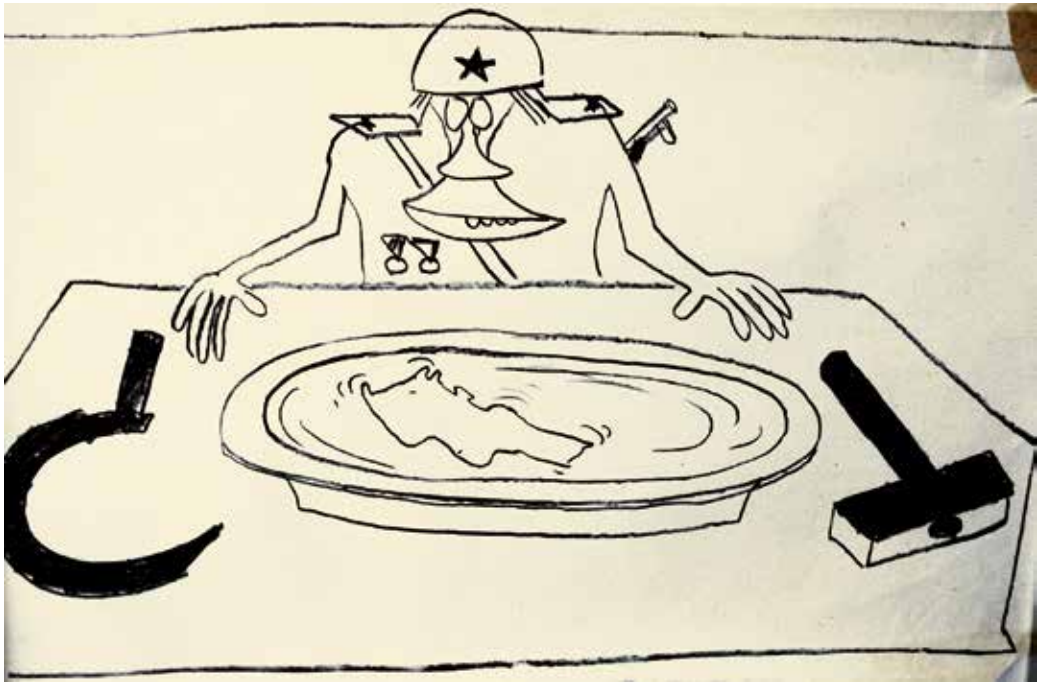
Československá socialistická republika.
SSSR. Vtrhli jste do našeho domu.

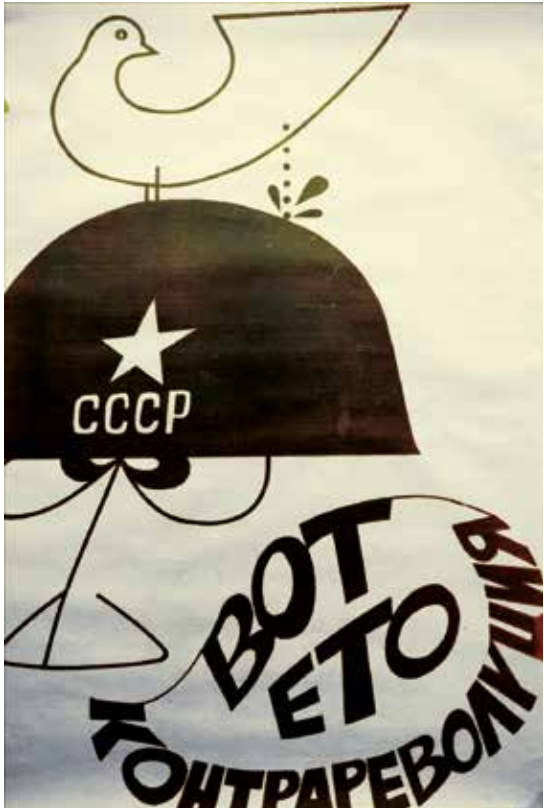
NDR. SSSR. Kde je ta kontrarevoluce?

Účastníš se násilné okupace socialistického Československa!

SSSR. Toto je kontrarevoluce.

